

2-TOM, 1-SON
XALQ DOSTONLARIDAGI MIFOLOGIK OBRAZLARNING KELIB
CHIQUVIDAGI TARIXIY ASOSLAR

Jaxongir Normatov,
Xorazm viloyat
teleradiokompaniyasi katta muharriri

Chap tarafdagi fotosuratda sovet qo'shinlariga tegishli vertolyotning Bomiyon buddasi yonidan o'tayotgani aks etgan. (Afg'on urushi, 1980-yil). Ammo, Bomiyon buddalari 2001-yilning mart oyida "Tolibon" tomonidan portlatib yuborilgan. VI asrda qurilgan ushbu haykallar dunyoda eng noyob va qadimiylaridan biri edi. Ular Kobuldan 130 kilometr shimoli-g'arbdagi Bomiyon vodiysida joylashgan. "Salsal" deb atalgan yirikroq haykal 55 metrni, "Shoh Momo" nomli ikkinchi haykal esa 38 metrni tashkil etgan. Mazkur noyob yodgorliklar UNESCO ning Jahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgandi. Ammo 2001-yilda mutaassib "Tolibon" hukumati rahbari Mulla Muhammad Umar budda haykallarining mamlakatda bo'lishini "shirk" deya baholab, uni portlatib yuborishni buyurgan. Portlatish jonli efirda amalga oshirilgan.

"Go'ro'g'li" eposining "Bozirgon" shoxobchasidagi "Go'zalshohga vazirlari aytadiki, *Seyiston viloyatinda Solsolning avlodidan Bozirgon degan bir botir do'rabdi. So'zingizni unga o'tkaza bilsangiz, shu Bozirgon Go'ro'g'lining dodinnan galajak yog'doyi bordur, deb maslahat beradilar. Va shoh Bozirgonni chaqirtirib unga Go'ro'g'lini o'ldirib kelishni topshiradi*" degan matn bor. *Bozirgon choshgoh ovqati uchun bir tevani so'yib, qirq quloqli qozonda uni pishirib yeb kelayotgan edi. Bozirgon to'rt tuyaning ustiga taxtiravon qilib, unda o'tirib, tevarak atrofni tomosha qilib kelayotir. Bozirgon Araz (Araks) daryosining u tomoniga bir oyog'ini, ikkinchi qirg'og'ina ikkinchi oyog'ini qo'yib, karvonindagi tuyalarni yuki-yopi bilan ko'tarib daryodan o'tirib oldi.*

Dostonlarimiz uchun asos bo'lgan Solsol xaykali Afg'onistonda yaratilgan va Bozirgonday nomoddiy obidalarimizning yaratilishida ham tarixiy asoslar bo'lsa

2-TOM, 1-SON

kerak. Tarixiy voqelik dostonlarda badiiy talqin qilinadi. Bozirgon dostonining o'zida "Shomomo makkor" degan kampir bor adi. Go'zalshoh Bozirgon bilan Go'ro'g'lining do'st, og'a-ini tutinganini eshitib, yurtindagi Shomomo makkorni chaqirtiradi va Go'ro'g'li bilan Bozirgonning orasiga ig'vo solish va ularning orasini buzish uchun shu kampirni yuboradi. Uning xalq orasidagi nomi Zaynal kampir edi. Zaynal kampir (Shomomo makkor) Go'ro'g'lini aldaydi va Bozirgon unga do'st emasligini ta'kidlab, o'zicha isbot-faktlar keltiradi. Go'ro'g'li kampirning so'ziga ishonib, Bozirgonni otib o'ldiradi. Mana sizga eposdagi obrazlarning tarixiy-badiiy asoslari. Aynan mana shu jihat bilan ham biz xalq dostonlaridagi mifologik obrazlarni tarixiy voqeliklarga ega deya ayta olamiz. Bozirgon – obrazidagi yana bir jihat uning ilohiyalashganidir. Uning otasi buddizm dinidagi xudolarning biri, xuddi yunon afsonalaridagi Gerakl kabi. Barcha xalqlarning mushtarak jihatlari uning folklor na'munalarida uchraydi. Geraklning onasi Gera bo'lsa, Bozirgonning otasi Solsol. Ayni bu holat xalq dostonlaridan yozma adabiyotga ham ko'chgan. Misol uchun shum kampir obrazi hisoblangan Zaynal kampir (Shomomo makkor). Bu Shomomo makkorni xalq orasida Zaynal kampir deb atashgan bo'lsa, Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" asarida uni fonetik o'zgarish bilan Zaynap deb atadi. Har ikki qahramon ham asardagi vazifasini bajarib, qahramonlar o'limiga sababchi bo'ladi. Bundan ko'rinadiki, hech bir asar xalq ogzaki ijodidan chetda emas, surib chiqarilgan diniy qarashlarning izi butunlay yo'qotilmagan. Ular bilan bog'liq hodisalar zamonga mos tarzda talqin etilgan xalos.

Bozirgon obrazining yana bir qiyofasi, unga berilgan ta'rifdan kelib chiqadi. Agar qadimiy afsonalardan biri bo'lgan "Erhubbi" haqida eslasagiz, u baland tog' ustida o'tirib, daryoning u tomoniga bir oyog'ini, ikkinchi tomoniga bu oyog'ini qo'yib, daryodan baliq tutib, quyosh taftida pishirib yeydi. Mana shu o'xshatish Bozirgonga ham beriladi. Lekin boshqacha talqinda. Dostonda shunday deyiladi: *Bozirgon Araz (Araks) daryosining u tomoniga bir oyog'ini, ikkinchi qirg'og'ina ikkinchi oyog'ini qo'yib, karvonidagi tuyalarni yuki-yopi bilan ko'tarib daryodan o'tirib oldi.*

Bu kabi talqinlar bir-birdan suv ichgan afsonalar, badiiy adabiyot na'munalari, xalq og'zaki ijodini yanada boyishiga zamin yaratdi. Ularning hech biri kishini zeriktirmasdan, tinglovchi va kitobxonni yiroq ketmaslikka chorlaydi. Shu o'rinda haqiqat va badiiy to'qimalarning uyg'unlashuvidan shakllangan mifologik obrazlarning maydonga kelishi hamda bir-birga halal bermasdan o'sib borishiga xizmat qilmoqda.

